

TÜRK DÜNYASINI TANITICI VE BİRLEŞTİRİCİ ROLÜ BAĞLAMINDA ROMAN

Doç Dr. Meral DEMİRYÜREK¹

ÖZ: Dünya coğrafyasının dört bir yanında var olan Türk milleti, kök saldığı yerleri vatan bilmekle birlikte uzaktaki soydaşlarına ilgi duymaya devam etmiştir. Ancak zamanla konuşulan Türkçede meydana gelen değişiklikler aradaki kültürel bağların zayıflamasına neden olmuştur. Eđer Türk devletlerindeki yazarların başta roman olmak üzere kurgusal metinleri lehçelere çevrilirse veya çeviriye gerek duyulmayan hâllerde doğrudan okutulursa hem ortak duygu, düşünce ve idealler tespit edilecek hem de benzerlikler üzerinden ilişkilerin daha sıcak bir yapıya kavuşması sağlanacaktır. İkinci olarak, Türkiye edebiyatı başta olmak üzere çeşitli Türk dünyası edebiyatlarında kendileri dışındaki Türkleri konu alan eserler yazılmasını ve okunmasını teşvik etmek aynı amaca hizmet edecektir. Böylece kurgusal metinler aracılığıyla Türk dünyasında akrabalık bağları güçlenip canlanacak, sosyal ve kültürel açıdan diğer Türkleri tanıma merakı ile duygudaşlık hissi uyanacaktır. Bu çalışmanın amacı Kırgızistan, Kıbrıs, Türkiye, Kırım, Ahıska gibi çeşitli Türk coğrafyalarını anlatan bazı eser örnekleri üzerinden bahsi geçen coğrafyalarda yaşayan Türklerin sosyo-kültürel yapılarının tarihsel bağlamda edebî metinlere yansıma biçimlerini ayrıntılarıyla değerlendirmektir. İlâveten konu hakkındaki teklifleri dikkatlere sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk dünyası edebiyatı, Cengiz Dağcı, Sevinç Çokum, Cengiz Aytmatov, Oğuz Yorgancıoğlu, Alev Alatlđ, Fırat Sunel, roman.

Novel in the Context of Its Role in Uniting and Presenting the Turkish World

ABSTRACT: Turks have lived in the different countries for centuries. They have been interested in each other, but sometimes the com-

---

¹ Hitit Üni. Fen-Edebiyat Fak. TDE Böl. meraldemiryurek@hitit.edu.tr

munication has not been enough and the relationships between Turkey Turks and other Turks have been very weak. One of the reasons of this situation was the language differences and they have not been able to understand each other. However, this problem can be solved, if fictional works are translated into other Turkish languages or Western languages. Thus, the Turkish World Literature can be known by the entire world. The second solution is to write novels and stories on Turkish culture, history and social events about the Turks living in the different parts of the world. In this way, the Turkish writers make an effort to promote their nationalities. The aim of this study is to evaluate the importance of Turkish world literature with regard to recognition.

Keywords: Turkish world literature, Cengiz Dağcı, Sevinç Çokum, Cengiz Aytmatov, Alev Alatlı, Oğuz Yorgancıoğlu, Fırat Sunel, novel.

GİRİŞ

Dünya coğrafyasına geniş bir biçimde yayılmış ve birbirinden farklı devletlerin çatıları altında yaşamış ve yaşamakta bulunan Türkler, uzun yüzyıllar boyunca birbirlerinin varlığına ilgi gösterme hususunda zayıf kalmışlardır. Aynı kökenden gelmelerine ve aralarında sayısız maddi ve manevi müşterek değer bulunmasına rağmen türlü sebeplerle güçlü bağlar kurulamamıştır. Modern dönemde Batı’da ortaya çıkan “nation” kavramı XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nde, daha önceleri dinî bir topluluk anlamında kullanılan “millet” ile karşılanmıştır. Millet-i İslamiye, millet-i Ermeniye, millet-i Museviye ve millet-i Rumiye diyerek din temelli bir sınıflama içinde dini işaret eden millet kavramı, anlam değişikliğine uğrayarakırka dayalı unsurların birliğini esas almıştır (Ortaylı 2005; Şentürk 2005). Bu durum XIX. yüzyılın getirdiği ulus devlet anlayışına dayalı siyasal yapıda meydana gelen büyük değişikliklerin kaçınılmaz bir sonucudur. Nitekim Osmanlı tebaası içindeki Yunan, Bulgar, Arnavut ve Arap gibi farklı etnik kökenlerden gelenlerin kendi içlerinde birleşmeye başlamaları ve birlikte hareket ederek kimliklerini dillendirmeleri meselesi Türkler üzerinde de etkisini gösterdi. Tanzimat nesli içinde Ahmet Vefik Paşa (1823-1891), Şemseddin Sami (1850-1904), Süleyman Paşa (1838-1892) gibi aydınların araştırmaları ve yazdıkları eserler sonucunda ilk kez ortaya konulmaya başlanan Türk adı etrafındaki bilgiler Osmanlı Türk toplumunda yeni bir ufuk açtı. Bu manada, Şemseddin Sami’nin *Kamusu’l- A’lam* ve *Kamus-ı Türki* adlı eserleri devirlerinin de ötesine uzanan çalışmalardır. Şemseddin Sami *Kamusu’l- A’lam* ile Türkiye Türklerinin ilk ansiklopedisini yazarak dikkatleri Türk dünyasına çevirirken *Kamus-ı Türki* ile Türkçenin de, Batılı ülkelerdeki örnek-

ler ayarında bir sözlüğü olmasını sağladı ve hazırladığı sözlüğün başlığında “Türkî” kelimesini kullanarak ve “dilimiz lisan-ı Türkî’dir, bu lisan-ı mahsus lügat kitabına dahi başka isim düşünmek abestir” diyerek kendinden sonra gelenlere kılavuzluk etti. 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası gelişen millî içerikli bir edebiyatın oluşumunda lokomotif konumunda olan *Genç Kalemler* dergisi Türklüğe ve Türkçeye dair çalışmaları bir merhale daha öteye götürdüğü gibi sürekliliği sağladı. Aynı dönemde yazılan çok sayıdaki roman, hikâye, şiir, makale ve benzeri türler aracılığıyla Türklük bilincinin edebî temelleri sağlamlaştırıldı. Bu süreçte Ömer Seyfettin (1884-1920), Ziya Gökalp (1876-1924), Ali Canip Yöntem (1887-1967) gibi yazarlar gerek fikirleri gerekse yazdıkları örnek eserler aracılığıyla ilk uygulayıcılar oldular. Aynı dönemde Osmanlı Devleti sınırları dışından bazı isimler de düşünceleriyle önemli katkılarda bulundular. İsmail Gaspıralı’nın (1851-1914) “dilde, fikirde, işte birlik” düsturuyla bütün Türk halklarını birlik ve dayanışmaya çağırması; Yusuf Akçura’nın (1876-1935) ilk kez Kahire’de *Türk* gazetesinde yayımlanan “Üç Tarz-ı Siyaset” başlıklı makalesinde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük siyaset biçimlerini değerlendirmesi önemlidir. Akçura, artık Osmanlıcılığın bittiğini geleceğin Türkçülük ve İslamcılıkta olduğunu bildirir. Bütün bunlar devrin dikkat çekici kültürel ve politik görüşlerindedir.

Türk dünyasında roman, Osmanlı topraklarında olduğu gibi Batıdaki gelişmelerin bir yansıması şeklinde kendini gösterir (Kolcu 2002: 89). Türk edebiyatında Türk dünyasının anlatılmasının ise Namık Kemal’in (1840-1888) *Cezmi*’si ile başlatılıp Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun (1870-1927) *Gönül Hanım*’ı ile önemli bir örneğe kavuştuğu ifade edilse de bu ikinci eserden sonra roman sahasında uzun süre aynı konuda kalem oynatılmaz. Yazarlarımızın Türk dünyasına kararlı ve sürekli bir biçimde eğilmesi Cumhuriyet döneminde gerçekleşir. Yıkılan Osmanlı Devleti’nin siyasi, tarihî ve kültürel izlerinden uzaklaşarak yeni bir devletin bütün kurumlarıyla yeniden kurulması ve bu devletin adının Türkiye Cumhuriyeti olması, ayrıca yeni devletin yapılanmasında millilik unsurunun vurgulanması sanat ve düşünce insanların Türk kimliği üzerinde daha fazla yoğunlaşmalarını sağlar. Bunun bir sonucu olarak Nihal Atsız, Emine Işınso, Sevinç Çokum (*Hilâl Görününce* 1. Bs.1984) gibi yazarlar tarafından Türkiye dışında yaşayan Türklerin meselelerini işleyen roman ve hikâyeler yazılır. Ancak Türk dünyasını anlatan kurgusal metinlerdeki asıl yükseliş, 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ayrı devletler hâlinde tarih sahnesinde yerini alan Türk cumhuriyetlerinin varlığıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye’de özellikle siyasal ve sosyal alanlarda Türk topluluklarına gösterilen ilgiye bağlı olarak kültürel konularda da, Orta

Asya başta olmak üzere, tüm Türk dünyası odak noktası hâline gelmiştir. Nitekim çeşitli siyasal platformlarda “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Kadar” söylemi yankı buldu ve âdeta Türkiye Türkleri, köklerini yeniden keşfetmeye başladı. Kırgız, Kırım, Kıbrıs, Azeri ve Balkan gibi farklı Türk kimliklerinden yazarların eserlerinin Türkiye’de yoğun bir biçimde yayımlanmaya başlaması da bu akımı güçlendirdi.

Bu çalışmada, konuya edebiyat bağlamında yaklaşılarak kurgusal metinlerin özellikle romanların Türk dünyasını birbirine tanıtmada âdeta elçi görevi görmesi üzerinde durulacaktır. Özellikle Türkiye merkezli Türk edebiyatı kapsamında olmak üzere, dünyanın dört bucağına dağılmış bulunan Türk yazarları çoğunlukla kendi dillerini bazen de ana dilleri dışındaki başka dilleri kullanarak bağlı oldukları kültürü eserleriyle başka milletlere yansıttılar. Böylece başta tarihî konular olmak üzere ait oldukları Türk halklarının yaşayışını, kültürünü, zihniyetini ve diğer yönlerini edebî bir biçimde ifade etmeye başladılar. Bunlardan bir kısmı diğer Türk lehçelerine veya başka milletlerin dillerine tercüme edildi. Çağdaş edebiyat içinde sözü edilen üretimlere devam edildiği gibi, günümüzün “görsel romanları” olarak kabul edebileceğimiz sinema filmleri ve dizi filmler aracılığıyla da Türk dünyasının özellikle Türkiye’nin tanıtılmasında büyük roller üstlendiler.

Bu çalışmada İsmail Gaspıralı’nın idealize ettiği “*dilde, fikirde, işte birlik*” düşüncesinin kuvveden fiile çıkabilmesinin böylesi bir tercüme ve birbirinin kurgusal metinlerini okuma faaliyetinin yaygınlık kazanmasıyla mümkün olabileceği vurgulanacak ve “*dilde, fikirde, işte birlik*” düşüncesine dördüncü bir unsur olarak “duyguda birlik” düşüncesinin eklenmesi teklif edilecektir. Sonuçta, Türk toplulukları birbirini daha iyi bilecek, tanıyacak, anlayacak ve duygusal alanda manevi bir birlik ihdas edilmiş olacaktır.

Makale için farklı coğrafyalardan romanların seçilmesine, Türkiye’de konu itibarıyla muadili varsa onun da ele alınmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca doğrudan veya dolaylı bir biçimde savaş ortak paydasında birleşmeleri göz önünde bulundurulmuştur..

Kıbrıs’tan: *Yaseminler Tüter mi Hâlâ ve Köklerimiz Nasıl Sallandı*

Kıbrıs adası, Osmanlı Devleti tarafından 1571’deki fethinden 1878 yılında İngilizlere verilinceye kadar geçen zaman diliminde tam bir Türk adası hâline gelmiştir. İngiliz idaresinde yaşanan yıllarda adadaki Türkler kimliklerini hem İngiliz hem de Rumlara karşı korumayı başarmışlardır. 1820’li yılların başından beri her fırsatta alevlenen Rumların ayrılıkçı tu-

tumları ve Enosis (Yunanistan'la birleşme) idealleri, Rumlar tarafından kurulan ve adanın Yunanistan'a bağlanması amacıyla 1 Nisan 1955 tarihinde faaliyete başlayan EOKA örgütünün saldırıları ve akabinde yaşanan Türk-Rum çatışmaları Kıbrıs'ta bir kaos ortamı oluşturmuştur. 15 Temmuz 1974 tarihinde EOKA-B örgütünün gerçekleştirdiği darbe 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yıkılmasına neden olmuş ve bu durum Türkiye'nin adaya müdahalesini zorunlu kılmıştır. 1974 ve sonrasında yaşananlar Kıbrıs'ta iki devletin doğuşuna sahne olmuştur.

Türkiye orijinli bir yazar olan Alev Alatlı (1944-), *Yaseminler Tüter mi Hâlâ* adlı ilk kez 1985 yılında yayımlanan romanında Kıbrıs meselesini anlatırken alışılmış ve kabul edilmiş bakış açısından farklı bir bakış açısıyla hareket etmiş ve romanının ana karakterini bir Türk olarak değil de bir Rum olarak belirlemiştir. Eleni Naciye romanın merkez karakteridir ve onun 12 yaşından 30 yaşına kadar olan hayatı, Kıbrıs'ın en bunalmış yıllarına (1950-1967) paralel bir iz düşümle anlatılır. Bir kadının çocukluğundan itibaren yaşadıklarıyla fonda yer alan siyasi, sosyal ve kültürel çalkantılar tam bir uyum içindedir. Rum-Türk, EOKA-TMT, Müslüman-Hıristiyan çatışmalarının ortasında bir kadının, ama her şeyden önce bir insanın maruz kaldığı trajedi, modern ve geleneksel anlatı tekniklerinin imkânlarıyla çarpıcı bir biçimde ortaya konulur.

Yaseminler Tüter mi Hâlâ'da Türk dünyasını ilgilendiren ayrıntılar, Kıbrıs'ta yakın geçmişte yaşanan siyasi buhranın alışık olunan dışında bir Türk'ün bakış açısıyla değil de bir Rum'un bakış açısıyla gösterilmesinde aranmalıdır. Türk ve Müslüman ile Rum ve Hıristiyan kimliklerinin birbirine dönüşüp dönüşmeyeceği, toplum tarafından kabul edilip edilmeyeceği, bu iki kimliğin birbirinden farkları ve benzerlikleri gibi karşılaştırmalara imkân tanıyan romanda Eleni Naciye vasıtasıyla her iki topluma da ayna tutulur. Alev Alatlı objektif bir bakış açısıyla metni kurgularken her iki toplumun da zayıf ve güçlü yanlarıyla ortak paydalarını çeşitli hayat sahneleri üzerinden Eleni Naciye'nin karşısına çıkarır. Türklerin, içlerinden biri olan Arif'in bir "cira" (Rum kızı) olan Eleni'yle evlenmesine sıcak bakmaları dikkat çekicidir. Bunun sebebi ise Eleni'nin daha nikâh kıyılması esnasında Müslüman edilmesidir. Naciye adını alan Eleni'ye hızla dinin ve geleneğin gerekleri büyük bir hevesle öğretilir. Aradan geçen yıllar içinde Eleni yerini tamamen Naciye'ye bırakır. Ancak yaşanan en küçük gerginlikte veya tartışma ortamında onun "gâvur" olduğu hatırlanır ve "*domuzdan post, gâvurdan dost olmaz*" denilerek dışlanır. Eleni Naciye olarak eşine bağlı kalıp ona dört çocuk dünyaya getirdiği halde en küçük hatasında bağışlanmaz ve "*ait olduğu yere*" iade edilir.

Alev Alatlı, *Yaseminler Tüter mi Hâlâ*'da sadece Kıbrıs Türklerinin atmosferini soluyan ve sadece bir tarafı öne çekerek diğerini ötekileştiren bir yapıyı tercih etmek yerine daha evrensel olandan, insandan hareket eder. Kıbrıs'taki siyasal çekişmelerin yarattığı kaotik ortamda Rum ya da Türk olmanın fark etmeyeceğinin mutlaka acılar çekileceğinin mesajını verir. Bu sebepten olsa gerek, kitabın ilk yayımlandığı dönemde beklemediği ilgiyi göremediğinden yakınan Alatlı, şöyle bir yorumda bulunur: “*Ben yazdığımda Kıbrıs ve Kıbrıs'a benimki türden bir yaklaşım moda değildi -kitap yerini tam bulmadı.- Türkler fazla Yunan yanlısı, Yunanlılar fazla Türk yanlısı buldular...*” (*Yaseminler Tüter mi Hâlâ*, tanıtım yazısı). Yazarın bu açıklamasından öyle anlaşılıyor ki bazı eleştirmenlerin de içinde bulunduğu kimi okurlar, romanlarda kendi siyasi, sosyal ve kültürel bakış açılarını, zihniyetlerini aramakta, romanın ait olduğu toplumun çeşitli yönlerden temsilciliğini üstlenmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Bu sebeple, kurgusal metinler, genelde bütün milletler için, özelde Türk dünyası için birbirini tanıma açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Kurgunun hayal ve hakikatten oluşan bileşimi onu, hayatın içinde gerçekçi kılmakta, etki alanını genişletmektedir.

Yaseminler Tüter mi Hâlâ'nın dil ve üslup açısından değeri, Kıbrıs'ta konuşulan Türkçeyi gerek Türklerin gerekse Rumların ağzından gayet başarılı bir biçimde örneklemesinde aranmalıdır. Daha en başta, başlıkta geçen karakteristik bir Kıbrıs çiçeği olan yasemin ve Kıbrıs Türkçesinde “kok-“ fiili yerine kullanılan “tüt-“ fiilinin kullanımı tam bir özgünlük içerir. Romanın dilindeki bazı yöresel kelimeler, söyleyiş farklılıkları ve ekler tamamen ada insanının Türkçesine özgüdür. Hatta sadece Türkçenin değil, kısmen Rumcanın da örneklendiği görülür. Yazar köken olarak Kıbrıslı olmadığı hâlde, bazı diyaloglarda ada Türkçesini çok başarılı bir biçimde kurgular. Böylece eser, Kıbrıs'ın dil yönüyle Türk dünyasına tanıtılmasına katkıda bulunur. Bu konuda Naciye ile Havva ve Mualla arasındaki konuşma Kıbrıs ağzına dair klasik örnekler içermesi bakımından önemlidir.

- *Gurbanın olam Naciye aba, sengde biter bu iş! Etme guzum!*

- *Yerini bile bilmem beng! Bulamam otel, hotel!*

- *Beraber giderik be aba! Biz beklerik kapıda, sen gonusursun adaminan! Beş dakikacık sürmez. Hemen atlarık bir taksiciğe, gelirik.* (Alatlı 2011: 147)

Kıbrıs üzerine yazılan iki romanda (*Yaseminler Tüter mi Hâlâ* ve *Köklerimiz Nasıl Sallandı?*) da ortak dönem 1950'li ve 1960'lı yıllardır.

Ada üzerinde siyasal çalkantıların başladığı ve iki toplumun (Türk ve Rum) bir yandan kendi içlerinde geleneksel bir biçimde yaşayışlarını sürdürme çabaları öbür yandan diğerini ötekileştirmenin siyasal ve sosyal bazı olaylar neticesinde iyice keskinleşmeye başlaması romanlara damgasını vurur. Özellikle Oğuz Yorgancıoğlu, kendi yaşadıklarından, gördüklerinden ve duyduklarından hareket ettiği için Kıbrıs meselesine içten bakar ve Alev Alatlı'dan farklı olarak konuyu insani boyutuyla değil de millî boyutuyla işler. Temel problem olarak Rumların ayrılıkçı fikir ve hareketlerini görür. Eserini kurgusal bir metin olmanın ötesinde bir tarih belgesi biçiminde değerlendirir. Amacı, edebî bir metin yaratmanın ötesinde Kıbrıs Türkünün sıcak ve soğuk savaşın gölgesinde geçirdiği siyasi, sosyal ve kültürel değişim sürecini gözler önüne sermek, tarihe mal etmektir. Bu anlayış da metni, Kıbrıs Türklerinin siyasal, sosyal ve kültürel açıdan tanıtımı için rahatlıkla yararlanılabilecek bir kaynak durumuna getirmektedir. Özellikle ele alınan dönemin aile hayatını ve toplumsal ilişkilerini kurgunun evreni içinde oldukça zengin verilerle gözler önüne sermektedir. Her okur, romandan Kıbrıs'a dair izlenimler edinebilir, karakteristik yönlerinin farkına varabilir.

Kırım'dan: *Korkunç Yıllar ve Hilâl Görününce*

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Türkler, devletin yüzyıllarca üç kıtaya hükmetmesinin bir sonucu olarak diğer Türk devletlerinde veya farklı devletlerin hegemonyası altında yaşayan Türklere göre çok daha güçlü bir biçimde seslerini duyurabildikleri gibi Türk dünyasının merkezi konumuna da erişmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da bu üs olma fonksiyonu devam etmiştir. Nitekim bazı Türk soylu yazarların ilk kez edebiyat sahnesine çıktığı yer Türkiye olmuştur. Bu yazarlardan biri de Kırımlı Tatar yazar Cengiz Dağcı (1920-2011)'dir.

Cengiz Dağcı, II. Dünya Savaşı'nda Ukrayna cephesinde savaşmıştır. Almanlar tarafından 1941 yılında esir alınan Dağcı, daha sonra Almanların yenilmesi üzerine Müttefiklerin safına geçmiş ve 1946 yılında da mülteci sıfatıyla bir ömür yaşayacağı İngiltere'ye yerleşmiştir ve orada hiç yaşamadığı bir ülke olan Türkiye'ye hitaben, Türkiye Türkçesiyle yazmayı seçmiştir. Bu durumu kendisiyle yapılan bir röportajda şöyle dile getirir:

Onlar da İnsandı benim, sadece edebî çalışmalarım da değil, hayatımda da bir dönüm noktası oldu. Romanı bitirince Türkiye'yi bütün sıcaklığı, bütün güzelliğiyle yüreğimde hissettim ve Türkçe

yalnız Türkçe yazabileceğimi anladım. Türkçenin konuşulmadığı bir ülkede Türkçe yazmanın bir engel teşkil etmesi dönüm noktası oldu. Romamı bitirince Türkçeyi bütün sıcaklığı, bütün güzelliğiyle yüreğimde hissettim ve Türkçe, yalnız Türkçe yazmanın bir engel teşkil etmesi şöyle dursun, romanlarımda içtenliğimi güçlendirdiğine ve çalışmalarımı kolaylaştırdığına inanıyorum (Dağcı, 1989).

Cengiz Dağcı'ya göre anadiline gereken değeri vermeyen biri yok olmaya mahkûmdur, çünkü bir yazar başka bir dili ana dili olarak kabul etse de kendisinin o dil ve kültür içinde kabul görmesi mümkün değildir. Yazar edebiyatta her şeyden önce dili önemseydiğini, Türkçeye değer verdiğini vurgular ve Rusça yazmış olsaydı o zaman bir Rus romancısı olarak anılacağından bahseder. Cengiz Dağcı'nın şu sözleri sadece bir yazar için değil, anadiline sahip çıkması gereken herkes için geçerlidir:

Dilini umursamayan, özellikle yabancı bir ortamda dilini yitiren bir insan, dilden fazla bir şey yitirir. Yurdu ve insanları pörsüye pörsüye, ağara ağara bir daha dönmek üzere gider onun gözlelerinden ve yüreğinden... Gene de bir insan olarak yaşayabilir belki; ama o artık kendi yurdunun insanı olmaz; içinde yaşadığı, dilini benimseyip kabul ettiği milletin de insanı olmaz (Dağcı 1988)

Korkunç Yıllar, Cengiz Dağcı'nın 1956 yılında Varlık Yayınları tarafından yayımlanan ilk romanıdır. Yaşar Nabi Nayır'ın yazardan aldığı ve ilk baskının başına eklediği biyografisindeki ayrıntılarla *Korkunç Yıllar*'ın Sadık'ının yaşadıkları arasında büyük bir benzerlik vardır. Roman çerçeve biçiminde bir yapıya sahiptir. Cengiz (anlatıcı/yazar) Roma'da Sadık Turan ile tanışır, ancak Sadık Turan kendisine hatıralarının yazılı olduğu defterleri bırakarak ansızın ortadan kaybolur. Yedi yıl sonra Cengiz (anlatıcı/yazar), Sadık Turan'ın Uruguay'da ağır orman işlerinde çalışırken öldüğünü öğrenir ve bunun üzerine onun hatıralarını tekrar okumaya başlar ve böylece roman, Sadık Turan'ın ağzından onun yaşadıklarını anlatması üzerinden ilerler. Romanın merkezi kişisi ve anlatıcısı Sadık Turan'dır. Her şey onun bakış açısıyla okura yansır. Sadık Turan Nisan 1946'dan Ağustos 1946'ya kadar geçen dört aylık sürede çocukluğundan bulunduğu zamana kadar (1946 yılı) yaşadıklarını yazmıştır. Bahçesaraylı Kırım Tatarı olan Sadık çocukluğundan itibaren Rusların yaptığı zulme tanıklık etmiş, babasının hapsedilmesi ve derin anlamlar yüklediği Tokal Camiinin minaresinin yıkılması onu derinden yaralamıştır.

Romanın temel çatışması Tatarların Ruslar karşısındaki ölüm-kalım mücadelesine dayanır. Ruslar, Kırım Türklerinin vatan toprakları üzerinde var olmalarının, özgürce yaşamalarının önündeki en büyük en-

gel, en büyük düşmandır. Ruslar, Marksizmi aşılıyarak, Batı kapitalizminin çürüklüğünü her fırsatta vurgulayarak ve Rusça konuşmaya zorlayarak Kırım'ı ellerinde tutmanın her yolunu denerler. Bütün Tatar okullarında ve gazetelerinde Latin harfleri yerine Kızıl harfleri (Kiril Alfabeti) zorunlu hâle getirilir. Sadık kardeşi Bekir'in mektubunu ve kendisine gönderdiği gazeteleri okuyunca ağlamakla gülmek arasında büyük bir şaşkınlık yaşar ve duygularını yazıya şöyle aktarır:

...Gazetelere bakıyorum. Hep Tatar sözleri, Tatar kelimeleri Rus harfleriyle yazılmış... O harflere baktıkça kendi dilimden; annelerimizin mini mini yavrularına ninni söylemek için kullandıkları o tatlı dilden nefret ediyorum âdeta. O yazılar öyle çirkin, öyle kaba ki!... Mektuplarında, babama, bana eski destanlarımızdan birkaç satır gönder diye yazacak olsam, babam bana, "Siyer-i Nebi"yi, "Çora Batır"ı bu harflerle mi gönderecek?.. Şimdi ağlamıyorum. Biliyorum ki, düşmanlarımız bizden korkuyorlar. Bizi böyle hayasızca Ruslaştırmak istiyorlar. Çünkü bizden korkuyorlar (Dağcı 2012: 42-43).

Cengiz Dağcı romanında Rusların Kırım Tatarlarına uyguladığı baskı ve zulmün en can alıcı ve köklerini zedelemeye yönelik hareketi olarak alfabe değişikliğini görür. Bu görüşünü bir özet hâlinde doğrudan ifade eder: "Yüz elli yıldır, eski, Çarlık idaresi, bizi cennet yurdumuzdan sürdü, astı, kesti. Bugünkü kızıl Rus idaresi de, şuracıkta bir avuç Tatar'ın canlı dilini kesiyor..." (Dağcı 2012: 45). Nitekim romanın olay örgüsünde dilin bir milletin bireylerini birbirine bağlayıcı ve birleştirici en önemli unsurlardan biri olduğuna dair başka örnekler de vardır: Sadık, arkadaşı Süleyman ile bir tartışmaya girer ve dilin bütün bir millete ait olduğunu ve sadece âlim olanın değil, çobanın da köylünün de diline sahip çıkacağını savunur. Süleyman ise bölümünde Kerim adlı cahil bir Kırım lının bulunduğunu ve onun yalnızca Rusların emirlerini yerine getireceği görüşündedir. Nöbetteki Kerim'e yanına parolayı söylemeden kimseyi yaklaştırmaması emri verilmiştir. Sadık, Süleyman ile maaşlarını ortaya koyarak bir iddiaya tutuşur ve Tatarca konuştuğu takdirde parolayı bilmesede Kerim'in kendisini vurmayacağını öne sürer. Canını tehlikeye atma bahasına Sadık, dediğini yapar ve haklı çıkar. Olay sonrasında Süleyman ile Kerim arasında geçen şu diyalog çok anlamlıdır:

-Parolaya cevap almadan, teğmeni niçin bıraktın Kerim?

Kerim susuyor, Süleyman sert ve emredici bir sesle tekrar:

- Niçin? Emri bilmiyor musun? diye soruyor.

- *Müslümanca konuştu Süleyman Ağa. Ateş edemezdim ya!*
(Dağcı 2012: 49)

Cahil olarak nitelendirilebilecek bir başka asker, Kırgız olan Kılıçbay'dır. O, âlim değildir ama arif olduğunu gösterecek şekilde davranır. Ruslar tarafından topçu olarak cepheye gönderilen Kılıçbay, Almanlar ateşe başlayınca onlara karşı ateş açmak yerine topunu bırakır ve kaçır. Normalde olumsuz görülebilecek hareketini şöyle savunur: "*Gâvur Ruslar için harp etmemeğe yemin ettim. Niçin onlar için harp edeyim, agay?*" (Dağcı 2012: 79). Bu düşünce yapısının sadece bir kişiye mahsus istisnai bir durum olmadığı olay örgüsünün devamındaki bir başka örnekle anlaşılır. Sadık, teğmen rütbesiyle dolaştığı cephe gerisindeki hastane çadırında yaralı bir doktorla karşılaşır. Almanlar tarafından karnından iki kurşunla yaralanmış olan doktor can çekişmektedir ve Sadık'a ısrarla "*Harp etme... Bu zalim millet uğrunda kan dökme kardaş...*" diyerek hikâyesini anlatır:

Ben Kazanlıyım... Tatar'ım... Kazan'da okudum, doktor oldum... 935'te beni, canımdan çok sevdiğim çocuğumdan ve karımdan ayırıp götürdüler.... Hapse attılar... Niçin? Bilmiyorum. Altı yıl, G.P.U. zindanlarında çürüdüm. İki ay önce hapishaneden alıp buraya getirdiler. İki Alman kurşunu karnımı deldi... Bilirim, doktor fayda etmez kardaş. Dinle beni!.. Sen harp etme.." (Dağcı 2012: 87).

Romanda sekanslar hâlinde karşımıza çıkan bu örnekler, Kırım Türklerinin Rusya'ya karşı hangi duygu ve düşünceler içerisinde olduklarını kurgunun evreni içinde gösterirler ve okurun Kırım'a dair ilgisinde bir yoğunlaşma sağlayarak tanıma isteği doğururlar. Ayrıca her ne kadar yazılanlar kurgusal düzeyde de olsa Kırım Türklerine karşı sıcak ve yakın hislerin uyanmasına hizmet eder.

Korkunç Yıllar'da Ruslar için çalışmamak, onların çıkarları için canını ortaya koyarak savaşmamak temel fikirlerdendir. Ruslara duyulan nefretin perde arkasında haksız yere hapsedilme, sürgüne gönderilme gibi fiili cezaların dışında, Türkçeyi ve Latin harflerini yasaklayarak başta Türkiye olmak üzere dünya ile bağları koparmak gibi kültürel yıkımlar da rol oynamaktadır. İlaveten dinlerine saygı gösterilmemesi ve inançlarını özgürce yaşayamamanın getirdiği burukluk da etkilidir. Sadık'ın savaş esnasında cephede Aksakal denilen Buharalı bir Özbek'in çalılar arasında namaz kıldırmasına şahit olduğu sahne ona şunları düşündürür:

Çalılarda namaz kılanlara bakıyorum. Onların fişiltılı sesleriyle içime bir şeyler doluyor, yalnız hissettiğim, anlıya-

madığım, anlatamıyacağım bir şey... Onlar bana, hayatta ebedi imişler gibi geliyor. Onların dualarında bir kuvvet var. O kuvvet bana da geçiyor. Onlar Allah'la yaşıyorlar. Allah'la yaşarken dağ gibi heybetli görünüyorlar. Ben de her nefesimde Allah adını anarak yaşamak istiyorum... Niçin yaşayacağımı, neyin uğrunda savaşacağımı bana o çaluların arasında namaz kılan sekiz on Özbeğin birden ağzından çıkan "Allah" adı gösteriyor (Dağcı 2012: 91).

Savaşta Almanlara esir düşen Sadık ve kendisiyle aynı kaderi paylaşan binlerce kişi, insanlık tarihinin yüz karası olarak tarihe geçecek nice eziyetlere maruz kalırlar. Yurtlarında veya ondan uzakta esarete olan Kırım Türklerinin ortak trajedisini kahraman-anlatıcı (Sadık) şöyle özetler:

Birçoğumuz yaralı, hasta, ayaksız, kolsuz, yarım vücutla yabancı memleketlerde sürünerek ulu Tanrı'dan imdat bekliyoruz. Yurtta kalmış yavrularımızı, aksakallı babalarımızı, analarımızı, kızlarımızı Kızillar hayvan vagonlarına doldurarak uzak, vahşi Sibiryaya ormanlarına sürüyorlar. Bir millet düşman kamçısı altında "Vatan! Vatan!" diye inliyerek mahvoluyor... Yüz altmış yıl zulüm ve işkence: gözyaşı ve ölüm. Sibiryaya'nın kara ve vahşi ormanlarında, Avrupa çöllerinin ateşlerinde, azgın denizlerde ölüm tekneleri içinde, büyük, kahraman mağrur bir millet ezildi, eridi yok oldu (Dağcı 2012: 113-114).

Sadık Turan ismi etrafında vatansever Kırım Türklerini, en başta da kendini sembolleştiren Cengiz Dağcı, çekilen acıları lirik bir dille anlatma başarısını göstererek sadece güzelliklerin değil, büyük ıstırapların da böylesine şiirsel bir biçimde okurun yüreğine dokunacak şekilde anlatılabileceğini ispatlamıştır. Dağcı'nın üslubunda, çok iyi bildiği ve yazdığı anadili Türkçeyi doya doya konuşamayan birinin iç kavurucu özlemini hissetmek mümkündür. O, ata topraklarından uzakta yaşarken sadece vatanına hasret kalmamış, kutsal bildiği Türkçeyi konuşamama acısını da yaşamıştır. Bunun için olsa gerek, onun eserlerindeki Türkçede insanın içini burkan bir hüznü vardır. Bugün Cengiz Dağcı'nın yazdıklarını okuyanlar, Kırım Türklerinin dünyasına içten bir gözün bakışlarıyla dâhil olurken Kırım Türklerine ve onların yüzyıllara uzanan çile yüklü tarihine büyük bir sevgi ve saygıyla bakarlar ve Cengiz Dağcı'yı da bütün bu acıların ebedi ve edebî bir abidesi olarak kabul ederler.

Kırım üzerine yazılan romanlardan bir diğeri de Türkiye'den yazar Sevinç Çokum'a (1943-) aittir. *Hilâl Görününce* adını taşıyan eser, ilk kez 1984 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. *Hilâl Görününce*, sadece roman olarak değil aynı zamanda radyofonik eser olarak da tasarlanmıştır

(Yılmaz 1997: 11). Türk dünyasına ilgi duyan ve özellikle Türklerin kimlik meseleleri üzerine *Çırpıntılar*, *Ağustos Başağı*, *Rozalya Ana* gibi başka eserler de yayımlayan yazarın eşi Kıvrımlıdır. Sevinç Çokum romanın hazırlık safhasında başta kayınvalidesi ve kayınpederi olmak üzere onların akrabaları ile Türkiye'deki Kıvrım Türkleri ve onların yayımladığı *Emel* dergisinden bolca istifade etmiştir (Morkoç 2011: 226).

Hilâl Görününce 1853-1856 yıllarını konu edinir. Bu dönem Kıvrım Savaşı olarak da bilinen Osmanlı-Rus Savaşı yıllarına tekabül eder. Bu yüzden romanın başında Kıvrım tarihi özetlenmiştir. Sevinç Çokum olay örgüsünü iç içe geçmiş iki metin hâlinde modern bir yapıyla inşa etmiştir. Kurgunun dış çerçevesinde Felekzede Ârif Çelebi vardır. Felekzede, Sevinç Çokum'un kurgu evreni içinde yarattığı ve sözü teslim ettiği anlatıcıdır ancak o, sadece bir aktarıcı değildir, kendisine ait bir dünyası vardır ve okur Nizam Dede ve diğerlerinin yanı sıra Felekzede'nin hikâyesini de takip eder. Postmodern anlatılarda karşılaşılan anti-illüzyonist yapının bir özelliği olarak yazılanların "roman" olduğu vurgusu yapılır. Felekzede "*Kıvrım Harbi sırasında, Kıvrım Türklerinin başlarına gelenleri anlatan bu defter, bir tarih kitabı olmayıp adına roman derler ki, frenk icadıdır. Kıvrım şivesiyle yazılmış bazı kelimeler bulunmakla beraber, bu roman İstanbul Türkçesiyle yazılmıştır*" (Çokum, 2010: 15) ve "*Bahr-ı Esved'in (Karadeniz) çırpınan sularına baka baka yazdığım bu defteri, Kıvrım Türklerine ve dünya üzerindeki bütün Türklüğe armağan ettim*" (Çokum 2010: 15) diyerek anlatının okur üzerinde uyandıracığı gerçeklik duygusunu âdeta frenler. Sevinç Çokum'un amacı, Kıvrım Türklerinin yaşadıklarını belli bir bakış açısına indirgeyip meselenin sadece tarihsel ve siyasal yönünü öne çıkarmak değildir. Konuya evrensel boyutlarda yaklaşarak modern anlatı metotlarıyla bir bütüne ulaşmaktır.

Hilâl Görününce'de dönem olarak Kıvrım Savaşı yılları anlatılsa da savaşa dair sahnelere yer verilmez, aksine cephe gerisindeki insanlar gündelik yaşantılarını normale yakın bir biçimde sürdürürler. Sadece Arslan Bey ve Hamza Batur'un Osmanlı'ya yardıma gitmesi söz konusudur. Bu ve birkaç küçük ayrıntı dışında Nizam Dede ve ailesi başta olmak üzere Kıvrım Türklerinin geleneksel doku içindeki yaşayışları; ilişkiler, problemler, aşklar, nefretler, hırslar kısacası insani bütün vasıflar üzerinden yansıtılır. Ancak Kıvrım Türklerinin millî davalarına yönelik özlemleri, hayalleri ve hayal kırıklıkları, beklentileri ve idealleri yazar tarafından ustaca olay örgüsüne yerleştirilmiştir. Şahıs kadrosundaki her bir Kıvrım Türkü, cinsiyetine, yaşına ve konumuna bakılmaksızın vatan topraklarında özgür olmayı diler ve sabırla bekler. Bunlardan üç örnek verecek olur-

sak biri Nizam Dede, diğerleri ise gelini Şirin ve onun annesi Zehra Ana'dır.

Nizam Dede: “*Ah Kırım! Seni hep geçmişte mi arayacağım? Ömrüm, hayalî ordulara çerağlar tutmakla mı geçecek? Şu can bedenden ayrılmadan önce Kırım'ın moskof elinden kurtulduğunu görecek miyim? Ey Tanrım, bu nice sabırdır böyle?*” (Çokum 2010: 176) diyerek iç monolog yoluyla vatanına seslenirken Şirin tıpkı kayınpederi Nizam Dede gibi hissederek ve eşi Giray Bey'e şöyle bir soru sorar: “*İstemez misin Giray Bey? Çarların karışmadığı ve Rus ayağının girmediği bir Kırım'ı hiç hayal etmedin mi?*” (Çokum 2010: 31). Giray'ın kayınpalidesi ve Şirin'in annesi Zehra Ana ise yaşından ve konumundan beklenmeyecek derecede bilinçlidir ve Kırım sorununu şöyle özetler:

Ah, bu Kaynarca... Osmanlıyla bağımızı kopardı. Bizi bir başımıza koydu. Onlar da Türk, biz de Türküz. Neden bizim adımız Tatar kondu? Nice Kırım Türkü, yalanı hakikat diye kabul edip aldı. Kırım'ın istiklâli, Osmanlı'nın buralardan çekip gitmesine bağlıdır diye aramıza fitne soktular!... O gideli, Kırım'ın beli бүкүлдү (Çokum 2010: 52-53).

Ancak sadece Nizam Dede, Şirin ve annesi değil, şahıs kadrosundaki hemen bütün Kırım Türklerinin milli davalarıyla ilgili düşünce ve duyguları vardır. Yaşları ileri olanlar çekilen acının ne kadar eskiye dayandığını somutlaştırırlar. Bunlardan biri de Bahçesaray'da kabirlere su taşıyan yaşlı türbedardır. O, Rusları düşman bilmekle beraber, Kırım hanlarının hatalı tutumlarını da şöyle eleştirir: “*Şahin Giray zamanında otuz bin can kırılıp gitmiş. Bu Şahin Giray için, gözü han olmanın ötesinde bir şey görmezdi, derler. Asrileşmek istemiş ama kökümüzü kurutmağa kalkmıştır*” (Çokum 2010: 64). Meseleye özeleştiri boyutunda yaklaşanlardan biri de türbedarın bu sözleri sarf ettiği Giray Bey'dir. O, Kırım Türklerinin Ruslar karşısında sürekli yenik konuma düşmesinin sebeplerinden biri olarak fenne ve bilime yeterince önem verilmemesini görür. Batı'dan kendilerini güçlü kılabilecek bilginin alınarak hayata geçirilmesinin gerekliliğini dile getirmesi bile başta babası olmak gelenekçi hocalar tarafından engellenir (Çokum 2010: 88). Esaret zincirinden kurtulmanın çarelerini arayan Kırım Türkleri bir türlü özledikleri özgür günlere kavuşamazlar. *Hilâl Görününce*'nin sonunda yaşlı bir Kırım Türkü, Abdülcebbar Ağa, Felekzede Ârif Çelebi'ye sorar: “*Bu hasret yalnız Kırım'a mahsus değildir. Türkün bırakıp gittiği daha nice yerler vardır. Bunları da yazar mısın?*” Soruya Felekzede şöyle cevap verir: “*Allah izin verirse yazarım.*” Bunun üzerine Abdülcebbar Ağa Kırım şivesiyle bir dua okur:

Aşın taşsın bol bolsun

Ümitlerin tez bolsun

Torunun bolsa ul bolsun

Cav kaytargan er bolsun.

Yani, aşın taşsın bol olsun, ümitlerin tez hakikat olsun, torunun olursa erkek olsun, düşmanı kovan bir er olsun (Çokum 2010: 411).

Her ne kadar romanın başında ve kurgunun dâhilinde Felekzede kullanılan dilin İstanbul Türkçesi olduğunu belirtse de, metnin içinde yukarıdaki gibi, Kırım halk söyleyişinden örnekler yer verildiği görülür. Kırım Türklerine ait çok sayıda kelime, türkü, mani, dua, tekerleme, destan ve atasözünün varlığı üslubu zenginleştirdiği gibi realist bir ortam yaratmaya da hizmet eder.

Sevinç Çokum, Cengiz Dağcı gibi Kırım Türklerinin savaşla iç içe olan acılı bir dönemini işlemesine rağmen, Dağcı'nın aksine savaşı yalnızca bir fon olarak göstermiştir. Bu noktada Alev Alatlî'nin *Yaseminler Tüter mi Hâlâ* romanında olduğu gibi insani özü ön plana çıkarmıştır. Fakat her iki yazar da Kırım Türklerinin tarihten gelen trajedilerini, Ruslar karşısındaki özgürlük mücadelelerini ve yenilgiyi asla kabul etmeyip vazgeçmemelerini edebî bir dille anlatarak okurların Kırım Türklerinin millî davasına büyük bir saygıyla bakmalarını sağlamıştır.

Kıbrıs Türkleri gibi büyük acılar çeken bir diğer Türk halkı da Kırım Türkleridir. Her iki coğrafyada da bugün dahi tam bir huzur, güven ve istikrara dayalı anlaşmanın gerçekleşmiş olduğundan söz etmek mümkün değildir.

Kırgızistan'dan: *Cemile*

Cengiz Dağcı gibi Türkiye'de çok tanınan ve okunan Türkiye dışındaki yazarlardan biri de Cengiz Aytmatov (1928-2008)'dur. Kırgızca ve Rusça yazdığı için eserleri Türkiye Türkçesine çevrilerek kazandırılan Cengiz Aytmatov'un tanınmasında hakkında yapılan akademik çalışmaların ve kendisinin Türkiye ile bağlarını güçlü tutarak çeşitli vesilelerle ziyaretlerde bulunmasının önemli bir etkisi olmuştur. Yine yazarın Rusya'da da birkaç kez filme çekilen uzun hikâye türündeki *Selvi Boylum Al Yazmalım* adlı eserinin Türkiye'de de senaryolaştırılarak film yapılması ve Türk sinemasının kült filmlerinden biri hâline gelmesi yazarın Türkiye'deki imajına çok olumlu katkılar sağlamıştır.

Cengiz Aytmatov'un roman ve hikâyeleri sadece Türkiye'de veya Türk dünyasında değil yabancı dillere çevrilerek dünyanın birçok yerinde okunmuş ve Türk dünyasının tanınmasına katkı sağlamıştır. *Cemile* adlı uzun hikâyesi İngiltere'de çok okunan eserler arasına girmeye aday gös-

terilmiştir. Ayrıca Fransız şair ve yazar Louis Aragon, *Cemile*'yi Fransızca'ya çevirmiş, hatta Türkçeye de bu Fransızca çeviriden nakledilmiştir. L. Aragon "*Romeo ve Juliette, Antoine ve Kleopatra, Paolo ve Francesca... Hepsi gözümden düştü. Çünkü Cemile'yi okudum*" diyerek eseri "*dünyanın en güzel aşk hikâyesi*" olarak nitelendirmiştir. L. Aragon'un bu yorumu eserin dünya çapında ün kazanmasında çok büyük rol oynamış ve Cengiz Aytmatov da 1958 yılında ilk kez bu eseriyle tanınmış ve şöhreti 2008 yılındaki vefatına kadar artarak devam etmiş, evrensel yazarlar arasına girmiştir.

Cemile uzun hikâye olması nedeniyle olay örgüsü, şahıs kadrosu ve hacim bakımından türe has karakteristik özellikler taşır. Cemile, Danyar ve anlatıcı (Seyit) arasındaki ilişkiler üzerinden şekillenen basit olay örgüsünün şahıs kadrosunda yine bu üç isim öne çıkar. Eşi Sadık savaşta olduğu için ailenin evdeki ve dışarıdaki işlerine yardım eden Cemile, yengesine göz kulak olması için yanına verilen çocuk yaştaki Seyit ve onlarla aynı işi yapan Danyar, arabalarıyla sürekli ürün taşırlar. Erkeklerin çoğu cephede bulunduğundan hem hayatın normal akışında devam edebilmesi hem de cephedekilere destek sağlanması için kadınlar, çocuklar ve çeşitli sebeplerle askerde olmayan erkekler birlikte çalışırlar. Her ne kadar dönem II. Dünya Savaşı yılları da olsa yazar, cepheye dair ayrıntılara yer vermez. Sadece metnin başında "*Çocukluk günlerimdeydi. Savaş başlayalı üç yıl olmuştu. Babalarımız, ağabeylerimiz uzak cephelerde, Kursk ve Orel önlerinde savaşıyorlardı*" (Aytmatov, 2013: 8) denilerek devir belirtilir. Sadık'ın oldukça seyrek gönderdiği mektuplar cephe ile cephe gerisini birbirine bağlar, ancak onlarda da savaşa ait uzun ve ayrıntılı anlatımlar yoktur. Zaten *Cemile* adından anlaşılacağı üzere, karakter merkezli bir hikâyedir. Cengiz Aytmatov, Cemile adlı genç kadının sıra dışı özelliklerini ve onun Danyar'la birbirlerine âşık oluşlarını anlatır. Dolayısıyla Cemile'de yazar, cephe gerisinde sürdürülen hayatı, insanın gündelik yaşantısı içindeki rutin hâllerini anlatır. Bir kadınla bir erkeğin sınır tanımayan aşkını dile getirir. Metnin başında ima yollu ifade edilen "*mutluluk ancak namus ve haysiyetini koruduğun sürece vardır*" düşüncesi Cemile'de varlık bulur. O, cepheden dönen askerlerin kendisine arzuya yaklaşmalarına, cinsel içerikli birtakım teşebbüslerine hep karşı durur. Gerektiğinde bir kadından beklenmeyecek kadar sert, kaba söz ve hareketlerle kendini korumayı bilir. Ancak Cemile'nin karakterindeki bütün bu hoyrat tutum ve davranışlara rağmen, Cemile'den yaşça çok küçük olmasına rağmen ona âşık olan çocuk anlatıcı Seyit'in safha safha gözlemlediği bir aşk doğar: Danyar ile Cemile'nin birbirlerine duydukları aşk. Cemile, Sadık'la evli olmasına aldırmadan yüreğinin sesini dinler ve

Danyar'ın aşkına karşılık verir. O güçlü bir kadındır, hayatını kendi elle-
rinde tutma cesaretini ve özgüvenini göstererek Danyar ile uzaklara gider.

Cemile, Türkçeye çeviri yoluyla kazandırıldığı için yazarın dil ve üslubu hakkında çok fazla bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak Danyar'ın söylediği türküler Kırgız ve Kazaklara dair izler taşır. Çocuk anlatıcısı Seyit'in iç monoloğu bu görüşü destekler niteliktedir:

Ne Kazak ne de Kırgız türkülerine benziyordu, ama her ikisi de vardı bu türkülerde. Danyar'ın türküsünde bu iki kardeş milletin en güzel nağmeleri birleşip erimiş, tek türkü oluvermişti ve bunu başkasının söylemesi mümkün değildi. Hem dağların, hem bozkırların musikisiydi bu. Bazen Kırgız dağları gibi yankı yankı yükseliyor; bazen Kazak bozkırları gibi dalga dalga yayılıyordu (Aytmatov 2013: 43).

Danyar'ın “*Ey benim karlı morlu dağlarım! / Milletimin, ecdadımın toprağı!*” (Aytmatov 2013: 42) diye başlayan türkülerinde Kırgız ve Kazak topraklarının güzelliğinin ve insanların savaş yolunda çektikleri acıların adeta somutlaşması ve geride kalan anaların, eşlerin “*Bozkır yardımcınız olsun, kahramanımız Manas'ın ruhu yardımcınız olsun*” (Aytmatov 2013: 47) diye bağırışlarını hatırlaması Seyit'i derinden etkiler. Danyar'ın bütün bu türküleri bu kadar içten söylemesini uzun yıllar vatan hasreti çekmesine bağlar ve onu dinlerken yere kapanarak vatan toprağını “*onu çok seven bir evlat gibi*” öpmek ister. Bütün bu duyuş ve düşüncüler de gösteriyor ki *Cemile* bir aşk hikâyesi üzerine kurulmakla birlikte, arka planında vatan sevgisi vardır. Danyar'ın yanık sesinde hayat bulan türküler ilhamını vatan topraklarına duyulan özlem ve sevgiden almıştır. Cemile'nin Danyar'a âşık olmasında da bu sevginin rolü büyüktür. Bir başka deyişle, Cemile ve Danyar'ın kalplerinde birbirlerine duydukları aşk, vatan aşkıyla yoğrulmuştur. *Cemile*'yi okuyanlar hem aşkın evrenselliğini anlarlar hem de Kırgız insanına ve tarihine sempatiyle bakarak daha yakından tanıma isteği duyarlar. Eser böylece Türk topluluklarının duyguda birliğine hizmet ederek katkı sağlamış olur.

Mirjakıp Duvlatulı tarafından yazılan ve 1910 yılında yayımlanan Kazak edebiyatındaki ilk roman olan *Bakıtsız Jamal* adlı romanda da Cengiz Aytmatov'un eserinde olduğu gibi kadın kahramanın ismi Cemile'dir ve Ali ile Cemile'nin aşk hikâyesi içinde kadın hakları meselesine değinilir: “*Erkek egemenliğine dayalı bir toplumda kadının durumunu halk hikâyelerinden farklı bir biçimde irdeleyen yazar bu yönüyle çok gerçekçi bir eser ortaya koymuş*”tur (Arıkan, 2008: 39-82). Nitekim Leyla ile Mecnun hikâyesinin (Baydemir 2009: 319-337) yeniden yorumlanması veya onu anımsatan benzer aşk hikâyeleri Kırgız, Kazak, Özbek gibi Türk dünyası edebiyatlarının ortak paydalarından sadece biridir.

Ahıska'dan: *Salkım Söğütlerin Gölgesinde*

Ahıska, Türkiye'nin kuzeydoğusunda Ardahan ilimizle sınırı bulunan, Gürcistan toprakları içinde kalan çok eski bir Türklük merkezidir. *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen adıyla Ak-Sıka /Ak Kale, 481 yılında Akesga adıyla anılan Eski Oğuzlar beldesidir. Osmanlı Devleti tarafından 1578 yılında fethedilen Altunkala Atabekliği ile Ahıska Beyliği'ne Çıldır Eyaleti adı verilir. Ahıska, Osmanlı Devleti zamanında eyaletin başkenti ve önemli bir ticaret ve kültür merkezi konumundadır. Şehir 1828'de Rusların eline geçer, bunun üzerine nüfusun büyük bir bölümünün göç etmesi nedeniyle Ahıska'daki Türklerin sayısı azalır (Zeyrek 2001:9-25). Ancak bölgedeki Türk kimliği, tarihi bağlarını ve mirasını devam ettirir. Ana vatanlarından ayrılan çok sayıdaki Ahıska Türkü bugün dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış durumdadır. Bugün soy birliğinin getirdiği yakınlıkla Türkiye ve bazı başka Türk cumhuriyetleri Ahıska Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları ülkeler arasındadır. Ahıska Türklerinin sürgüne gönderilişinin 70. yılı nedeniyle 2014 yılında birtakım etkinlikler düzenlenerek konuya dikkat çekildi. Bu esnada büyükelçi Fırat Sunel'in (1966-) *Salkım Söğütlerin Gölgesinde* adlı romanı ayrı bir önem kazandı. TRT tarafından *Büyük Sürgün Kafkasya* adıyla filmi çekilen ve izleyicilere ulaştırılan roman, ilk kez 2011 yılında yayımlandı.

Salkım Söğütlerin Gölgesinde romanına geçmeden önce zikredilmesi gereken bir diğer eser, yine Ahıska ve Ahıska Türklerinden bahseden Niyazi Sanlı'nın *Aşka Son Bakış* (2003) adlı romanıdır. *Aşka Son Bakış*, "İkinci Dünya Savaşı'ndan 1990'lı yıllara kadar uzanan, yaklaşık yarım asırlık bir zaman dilimini içine alacak bir aşk öyküsü" (Yılmaz 2006: 54) ile Ahıska Türklerinin tarihini içerir. Ancak roman kişileri Ahıska Türkleri olmakla birlikte mekânları Batum, Türkiye ve Kazakistan'dır. Hâlbuki *Salkım Söğütlerin Gölgesinde* de olay örgüsünün hemen hemen tamamı Ahıska'da geçer ve bu yönüyle *Aşka Son Bakış*'tan daha fazla Ahıska ve Ahıskalılara özgü özelliği içerisinde barındırır.

Salkım Söğütlerin Gölgesinde Hevot köyünde bulunan Türk ve Gürcülerin Ahıska'daki Rus, Ermeni, Musevi ve Rum gibi diğer halklarla birlikte gündelik yaşayışını II. Dünya Savaşı'nın sonlarındaki atmosfer içinde anlatır. Metnin merkezinde Ömer adlı bir Türk ve Nika adlı bir Gürcü çocuğu ile onların aileleri bulunmaktadır. Babaları Ahmet Ağa ile Şota tıpkı oğulları gibi iki iyi arkadaşdır. Keza Ahıska pazarında yan yana gelen farklı din ve etnik kökenlerden Moşe, Eleni ve Niko gibi tipler aracılığıyla yelpazenin genişliği hissettirilir. Anlatıcı her etnik ve dinî grubu belli bir denge içinde hikâyeleriyle birlikte okuyucuya yansıtır. Savaş zamanı olmasına rağmen hayat birtakım sıkıntılar göz ardı edildiği tak-

dirde normale yakın bir dinginlik içinde devam eder. Romandaki her bir karakterin yaşantısı kesitler hâlinde üçüncü tekil şahıs anlatıcı tarafından objektif bir bakış açısıyla aktarılır. Metnin üçte ikisi savaşın uzağında gündelik telaşlarla hayatını idame ettiren insanları anlatır. Ancak son bölümde Ahıska Türkleri için birden bire her şey değişir. “*Türkler demek zaten neredeyse herkes demektir. Ahıska'nın, Aspinza'nın, Adıgön'ün bütün köylerinde hep Türkler yaşardı. Onları sürgün etmek bütün bu bölgeyi boşaltmak demektir.*” (Sunel 2011: 301). Böylece kimliğinde Türk yazanlar apar topar trenlere taşınırlar. Yanlarına sadece en lüzumlu birkaç eşyalarını alabilirler. Nereye, ne kadar süreyle ve neden gittiklerini bilmeden uzun ve meşakkatli bir yolculuğa çıkarlar. Yolculuk sırasında başta çocuk, kadın ve yaşlılar olmak üzere herkes büyük sıkıntı ve zorluklar çekerler. Tuvalet gibi en temel ihtiyaçlarını bile aynı vagonun içinde diğerlerinin yanı başında gidermek zorunda kalırlar. Hatta bazı genç kadınlar utançlarından kendilerini tuta tuta en sonunda mesaneleri patlayarak ölürlər. Yolculuğun sonunda Ömer'in babası Ahmet Ağa da dâhil olmak üzere birçok kayıp verilir. Ömer, bir mezarı bile bulunmayan babasının anısına sürgün edildikleri yerde ilk iş olarak babasından kendisine kalan paltosunu gömerek ona temsili bir mezar yapar. Ömer küçük bir çocukken ayrıldığı köyüne 65 yıl sonra ziyaret için döner ve arkadaşı Nika dışında köyüne dair hatırladığı her şeyin kaybolduğunu görür.

Salkım Söğütlerin Gölgesinde dil olarak Türkiye Türkçesiyle yazılmıştır. Ancak devrin ve kültürel dokunun hissedilmesi için metnin içinde yer yer Ahıska Türklerine ve bölgedeki diğer milletlerin diline, gelenek ve göreneklerine dair ayrıntılara yer verilmiştir. Gürcülerin “sulgun” (Sunel 2011: 80) adını verdikleri peynir, hem Türklerdeki hem Gürcülerdeki çay içme alışkanlığı (Sunel 2011: 234) ve Gürcülerin çayın yanında reçel yemeleri (Sunel 2011: 121), “*Temelli döndün?*” şeklinde vurguyla soru cümlesi yapma (Sunel 2011: 224), geyiklerin dağlarda eş aradıkları ay olan ekim ayına böğrümüyü adı verilmesi (Sunel 2011: 201) gibi örnekler romandaki gerçeklik duygusunu arttırıcı başarılı üslup özelliklerindedir. İlâveten Rus rejiminin Türklere ve Türkçeye karşı olumsuz bir tutum içinde olduğunun metin boyunca aralıklarla sezdirilmesi yine aynı şekilde eserdeki realist yapıya hizmet ettiği gibi Ahıska Türklerinin maruz kaldıkları haksızlıkları da gözler önüne serer. Öğrencilerin eğitimi sırasında yapılmak istenen asimilasyon iyice açığa çıkar:

Hükümetin talimatı vardı, çocuklara konuştukları Türkçe'yi unutturun diye. Sınırın öbür tarafındaki akrabalarından koparmak için yürütülen politikanın bir parçasıydı bu talimat. Önce Ahıskalıların kimliklerindeki milliyet hanesinden Türk kelimesini silmişler-

di. Şimdi Sovyet Azerbaycanı'nın diline alıştırmaktaydı. (Sunel 2011: 219-220).

Türk ve Müslümanlara yönelik kültürel saldırılar içinde camilerin yıkılması veya ambar yapılarak kullanılamaz hale getirilmesi bir diğer önemli ayrıntıdır.

Salkım Söğütlerin Gölgesinde Türk dünyasını anlatan romanlar içinde müstesna bir yere sahiptir. Çünkü bugüne değin pek farkında olunmayan Ahıska Türklerinin trajedisini edebî zemine taşıyarak hem soruna odaklanılmasına hizmet etmiş hem de Türk edebiyatı içerisinde kalıcı bir biçimde yer almasını sağlamıştır.

SONUÇ

Türk dünyası devletleri farklı coğrafyalarda hüküm sürseler de siyasal, sosyal ve kültürel açıdan birbirleriyle sıkı bağlar kurmak suretiyle aralarındaki köken birliğini güçlü bir biçimde devam ettirebilirler. Bu aşamada edebiyatın önemi yadsınamaz. Özellikle kurgusal metinler kapsamında roman ve hikâyelerin farklı Türk şive ve lehçelerine çevrilmesinde veya buna ihtiyaç duyulmayan hâllerde doğrudan alınıp okutulmasında büyük yararlar vardır. Kurgunun evreni, tarihin didaktizmine düşmeden zevk unsurunu öne alan okumalar yapılmasına imkân tanır. Bu bağlamda okurlar hem roman okuma hazzını hem de kendilerinden uzakta olan, ama aynı ortak geçmişe sahip ırktaşlarını tanıma fırsatını bir arada yaşarlar. Türkiye başta olmak üzere Kırgız, Kırım, Kıbrıs gibi çeşitli Türk topraklarında yetişmiş ve buraların ölümsüz sesi hâline gelmiş dünya çapında başarılı yazarlar vardır. Bu çalışmada örnek metinlerle ele alınan Sevinç Çokum, Cengiz Aytmatov, Cengiz Dağcı, Oğuz M. Yorgancıoğlu, Alev Alatlı ve Fırat Sunel gibi yazarlar edebî, estetik değerlerden ödün vermeden tarihî perspektiften Türk dünyasının siyasi ve sosyal meselelerine eserlerinde yer vermişler, kurgusal metinler aracılığıyla Türk dünyasının insani özünün ve geleneksel yaşayış biçimlerinin tanıtılmasında rol oynamışlardır.

Türk dünyasına dair okumalar en başta aradaki benzerlikleri görmek, hatırlamak ve uzakta olduğu için unutulmaya yüz tutmuş kültürel değerleri tanımak açısından elzemdir. Bu okuma süreci, birbirlerinden ayrı yerlerde yaşasalar dahi aynı ırkın, ortak geçmişin ve manevi değerlerin çatısı altında yekdiğerine sıcak hislerle bakarak meselelere beraberce kafa yormaya ve yeniden bir ve beraber olma çabasına hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

- ALATLI, Alev (2011), *Yaseminler Tüter mi Hâlâ*, Everest Yay., İstanbul.
- ARIKAN, Metin (2008), “Kazak Edebiyatında İlk Roman Bakıtsız Jamal”, *Turkish Studies- International Perodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall*, p. 39-82. www.turkishstudies.net.
- AYTMATOV, Cengiz (2013), *Cemile- Sultanmurat*, Ötüken Yay., İstanbul.
- BAYDEMİR, Hüseyin (2009) “Fazıl Yoldaşoğlu’nun Leyla ile Mecnun Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme” *Turkish Studies- International Perodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring*, p. 319-337. www.turkishstudies.net.
- BOZDOĞAN, Ahmet (2008), *Romanda Türkiye Dışındaki Türk Dünyası*, Akçağ Yay., Ankara.
- ÇETİN, Mustafa (1990), *Selvi Boylum Al Yazmalım’ın Roman, Senaryo, Film Olarak Mukayesesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo- TV Ana Bilim Dalı.
- ÇOKUM, Sevinç (2010), *Hilâl Görününce*, Ötüken Yay., İstanbul.
- DAĞCI, Cengiz (1988), İngilizce Yazsaydım İngiliz Romancısı Olurdum. *Tercüman* (www.cengizdagci.org, Erişim: 24.5.2014).
- _____ (1989), “Anayurt Dediğin Dildir Aslında”, *Türkiye* (www.cengizdagci.org, Erişim: 24.5.2014).
- _____ (2012), *Korkunç Yıllar*, Ötüken Yay., İstanbul.
- KOLCU, Ali İhsan (2002), “Türk Dünyasında Roman”, *Hece* (Türk Romanı Özel Sayısı) S. 65-67, s. 89-99.
- KORKMAZ, Ramazan (2008), “Aytmatov Anlatılarında Aşkın Eriştirici ve Dönüştürücü Gücü”, *Bilig* S. 46, s. 1-8.
- Komisyon (1998), *Türk Dünyası El Kitabı*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- MORKOÇ, Ayvaz (2011), “Sevinç Çokum’un Hilâl Görününce Romanında Kıvrım Türkleri”, *Turkish Studies- International Perodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall*, p. 221-231. www.turkishstudies.net.
- ORTAYLI, İlber (2005), “Osmanlılar’da Millet Sistemi”, *İslam Ansiklopedisi*. C. 30, s. 66-70.
- SUNEL, Fırat (2011), *Salkım Söğütlerin Gölgesinde*, Profil Yay., İstanbul.

- ŞAFAK, Erdal (2008), “Bir Bilgenin Ardından”, *Sabah* (www.sabah.com.tr Erişim: 25.5.2014)
- ŞENTÜRK, Recep (2005), “Millet”, *İslam Ansiklopedisi*. C. 30, s. 64-66.
- YILMAZ, Ayfer (1997), *Sevinç Çokum'un Hikâye ve Romanlarında Zaman, Mekân ve İnsan Unsuru* (doktora tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.
- _____ (2006), “Türk Romanında Ahıska Türklerinin Dramı: Aşka Son Bakış”, *Millî Folklor* S. 69, s. 46-57.
- YİVLİ, Oktay (2013), “Yaseminler Tüter mi Hâlâ: Mekânın Yapısı ve İşlevi”, *XXIV. Uluslararası KIBATEK Edebiyat Şöleni (Edebiyatta Kıbrıs ve Bahar) Bildiri Kitabı*. s. 397-402.
- YORGANCIOĞLU, Oğuz (2007), *Köklerimiz Nasıl Sallandı*, Umay Yay., İzmir.
- ZEYREK, Yunus (2001), *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*. Pozitif Yay., Ankara.

